

*eş-Şeyhu'r-Reis İbn-i Sînâ***al-Shaikh al-Rais Ibn Sina*

• Ali AYGÜN^a

^aDiyaret İşleri Başkanlığı
Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü,
Ankara, Türkiye

Received: 01.02.2022
Accepted: 06.02.2022
Available online: 19.08.2022

Correspondence:
Ali AYGÜN
Diyaret İşleri Başkanlığı
Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü,
Ankara, Türkiye
aygunali@hotmail.com

*Kolektif, *eş-Şeyhu'r-Reis İbn-i Sînâ*,
Diyaret İşleri Başkanlığı Yayınları,
Ankara, 2015, 440 sayfa,
ISBN: 9789751963192

ÖZ Bu makalede, Türkçe literatürdeki İbn-i Sînâ alanına ilişkin çalışmalardan biri olan *olan eş-Şeyhu'r-Reis İbn-i Sînâ* başlıklı kitabın tanıtım ve değerlendirmesi yapılmıştır. Kitap, İslâm felsefesinin Meşşâî ekolünün dört büyük filozofundan biri olan İbn-i Sînâ'yı farklı yönleriyle ele alıp incelemektedir. *eş-Şeyhu'r-Reis İbn-i Sînâ* adlı çalışma, on dört yazar tarafından kaleme alınan on altı makaleden oluşmaktadır. Çeşitli alanlardaki eserleri ve kendine özgü felsefi görüşleri ile asırlar boyu yalnız İslâm düşünürlerini değil, Batılı düşünür ve bilim adamlarını da etkilemiş, sistem sahibi bir filozof olan İbn-i Sînâ'nın düşünce sistemini besleyen kaynaklar arasında Helenistik ve dinî mirası görmek mümkündür. Bu bağlamda kitap, hem İbn-i Sînâ'nın düşüncesini besleyen kaynakları ortaya koymakta hem de onun felsefi düşünce sisteminin analizini yapmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İbn-i Sînâ; filozof; İslâm felsefesi; Meşşâî felsefe

ABSTRACT In this article, the introduction and evaluation of the book titled *al-Shaikh al-Rais Ibn Sina*, which is one of the studies on the field of İbn-i Sînâ in Turkish literature, has been made. The book examines Avicenna, one of the four great philosophers of the Peripatetic school of Islamic philosophy, with different aspects. The work named *al-Shaikh al-Rais Ibn Sina* consists of sixteen articles written by fourteen authors. It is possible to see Hellenistic and religious heritage among the sources that feed the thought system of İbn-i Sina, a system-oriented philosopher who has influenced not only Islamic thinkers but also Western thinkers and scientists for centuries with his works in various fields and his unique philosophical views. In this context, the book both reveals the sources that feed Ibn Sina's thought and includes the analysis of his philosophical thought system.

Keywords: Avicenna; philosopher; Islamic philosophy; Peripatetic philosophy

İslâm felsefesinin Meşşâî ekolünün dört büyük filozofundan biri olan İbn-i Sînâ, Fârâbî'nin yolundan giderek Helenistik ve dinî mirası, felsefi ve bilgi teorilerinde birleştirmeyi başarmış, İslâm ve Batı düşüncesini etkilemiş önemli bir İslâm filozofudur.

Türkçede İbn-i Sînâ literatürüne ilişkin üzerinde durulması gereken çalışmalardan biri de "*eş-Şeyhu'r-Reis İbn-i Sînâ*" adlı eserdir. Kitap, *Diyaret İlmî Dergi İbn-i Sînâ Özel Sayısı*'nda yer alan, filozofu farklı yönleriyle ele alan on üç makaleye, üç makale daha eklenmesiyle oluşmaktadır.

Kitabın “*İbn-i Sînâ’nın ‘Sînâ’ Adı Üzerine*” başlıklı ilk makalesinde, Prof. Dr. Mehmet Bayrakdar, “Sînâ” sözcüğünü etimolojik ve morfolojik olarak incelemektedir.

Kendisi gibi başka bilim insanlarının da “Sînâ” sözcüğünü merak ettiğini belirten Bayrakdar, aradığını Henry C. Rawlinson’ın 1841’de yayımladığı “*Memoir on the Site of the Atropatenian Ecbatana / Küçük Azerbeycan’ın Hemadan Kenti Hakkında Sunum*” adlı makalesinde bulduğunu dile getirmektedir (s. 8).

Yazar, “Sînâ” sözcüğünün Rawlinson’ın Sintha şeklinde okuduğu Medce adla doğrudan, Sümerlerin güneş tanrısı Sin ile Sînâi (Sînâ) Dağı’nın ve Yarımadası’nın adıyla da dolaylı bir ilişkisi olduğunu düşünmektedir.

Kitabın ikinci makalesi, filozofu doğumundan vefatına, eğitiminden düşünce sisteminin kaynaklarına kadar inceleyen Prof. Dr. Mesut Okumuş tarafından kaleme alınan “*İbn-i Sînâ’nın Hayatı, Eserleri ve Düşünce Sistemi Üzerine*” başlıklı makaledir.

Okumuş, filozofun hayatı hakkındaki bilgilerin çoğunun, kendisiyle M. 1012 yılında karşılaşan ve ölümüne kadar onunla beraber kalan sadık öğrencisi Ebu Ubeyd el-Cüzcânî’nin verdiği bilgilere dayandığını söylemektedir. İbn-i Sînâ’nın el-Cüzcânî’ye yazdırdığı hayat hikâyesi, daha sonra gelen tabakât müellifleri tarafından nakledilerek günümüze ulaşmıştır.

İbn-i Sînâ’nın geniş bir yelpazede ve çok farklı alanlarda eser vermiş ansiklopedik bir düşünür olduğunu söyleyen Okumuş, üretken ve velut olan filozofun yazdığı eserlerin mantık, matematik, astronomi, tıp, botanik, zooloji, psikoloji, ahlak, şiir, edebiyat, lügat, rüya yorumları, tefsir ve tasavvuf gibi dinî ve tabii ilimlerin birçok alanını kapsadığını belirtmektedir (s. 32-35).

İbn-i Sînâ’nın düşünce sistemini besleyen kaynakların başında İslâm dininin en temel iki kaynağı olan Kur’an ve sünnet geldiğini ifade eden yazar, filozofun bilgi teorisini Helenistik ve dinî mirasın etkilediğini tespit etmektedir. İbn-i Sînâ, kendinden önceki Türk-İslâm filozofu Fârâbî’yi takip etmiş, bu iki mirası birleştirmiştir (s. 35).

Yazar, filozofun düşüncesini besleyen önemli kaynaklar olarak gördüğü Aristo ve kadim Yunan felsefesi, Müslüman filozoflar (özellikle Fârâbî’nin eserleri ve İhvân-ı Safâ risaleleri) ve tasavvuf geleneğine bir de “diğer kaynaklar” şeklinde ek yapmaktadır. Diğer kaynaklar ifadesinin altını çizen yazar, filozofun sadık talebesi el-Cüzcânî’ye hayatını dikte ettirirken Nuh b. Mansur’un saray kütüphanesinde, devrinde hiç kimsenin görmediği, ulaşamadığı binlerce eseri bulup onları geceler boyu uyumaksızın okuma ve inceleme fırsatı bulduğunu ifade ettiğini belirtmektedir. Bu veri, filozofun düşüncesini besleyen kaynakların genişlik ve çeşitliliğini gözler önüne sermektedir.

İbn-i Sînâ’nın düşünce sisteminde Aristo’nun yanı sıra özellikle sudur nazariyesi dikkate alındığında Yeni Eflatuncu öğelerin dikkati çektiğini belirten yazar, bu durumun, filozofun düşünce sisteminde Yeni Eflatunculuğun da önemli kaynak olduğunun göstergesi olarak değerlendirmektedir.

Yazar, İbn-i Sînâ’nın hikmet ile felsefeyi insanı kemale erdirmeye aracı olarak gördüğünü, onun felsefi ilimlerin sonuçlarıyla dinî naslarda yer alan verileri çağının felsefi-bilimsel anlayışı çerçevesinde uzlaştırmaya çalışan bir çizgiyi benimsediğini ifade etmektedir. Yazar, İbn-i Sînâ’nın bu konudaki düşüncelerini şöyle dile getirmektedir: “Hikmet ile din arasında zıtlık olduğunu söyleyenler kesinlikle hatalıdır. İki farklı disiplin arasında asla bir zıtlık ve çatışma olamaz. Şayet zahirde böyle bir durum ve görüntü varsa bu, ya din adına konuşanların yorum ve anlayışlarındaki noksanlıktan yahut da felsefe

adına söz söyleyenlerin ortaya attıkları görüş ve düşüncelerindeki yanlışlık ve tutarsızlıktan kaynaklanmaktadır.” (s. 42-43)

Prof. Dr. Ömer Türker, “*Metafizik Nedir? İbn-i Sînâ'nın Kitâbu's-Şifâ el-İlâhiyyât'ı Bağlamında Bir Tahlil*” başlıklı kitabın üçüncü makalesinde, İbn-i Sînâ'nın metafizik ve diğer felsefi disiplinlerin içeriğinden hareketle yaptığı değerlendirmeleri analiz etmektedir.

Türker'e göre İbn-i Sînâ, metafiziğin konusuna ilişkin araştırmasında sebr ve taksim yöntemini kullanmaktadır. Filozof, tümevarımsal olarak belirlediği konu alternatiflerini sınamaya tabi tutmakta, sadece bir şıkka indirinceye kadar muhtemel konuların konu olamayacağını ispatlamaktadır (s. 45).

Yazar, İbn-i Sînâ'nın önceki dönemlerde metafiziğin konusu olarak ileri sürülen “Tanrı'nın varlığı, uzak sebepler, dört neden, dört nedenden yalnızca üçü ve mevcut olmak bakımından mevcut” alternatiflerden “mevcut olmak bakımından mevcut”u konu olarak belirlediğini söylemektedir. “Mevcut olmak bakımından mevcuttan kastedilen nedir?” sorusuyla aslında tartışmaların tam da başladığı yerin burası olduğunu ifade eden yazar, İbn-i Sînâ'nın bizzat bu ifadeyi de tikel bilimlerin ve metafiziğin içeriğinden hareketle açıkladığını belirtmektedir.

Kitabın bir diğer makalesi, Doç. Dr. Eşref Altaş tarafından kaleme alınan “*İbn-i Sînâ'nın Konum Kategorisinde Hareket Düşüncesi ve Konumsal Hareket Kavramının Tarihi*” başlıklı makaledir.

Aristo'nun varlığı açıklarken büyüklüklere dayanan sürekli cisim anlayışını benimsediğini belirten Altaş, onun, zamanı hareketlerin sayısı, mekânı kuşatan cismin kuşatılan cisimle bittiği sınır, hareketi de bilkuvve nesnenin hareket eden bir şey olarak bilfiil hâle gelip etkinlikte bulunma süreci olarak tarif ettiğini söylemektedir. Yazar, meselenin tam olarak ortaya konulabilmesi için Aristo'nun mekân ve evrenin mekânı hakkındaki düşüncelerine biraz daha odaklanmaktadır.

Konum kategorisinde hareket fikrini ilk kimin ortaya attığı konusundaki tartışmalara değinen yazar, şu analizi yapmaktadır: “Konum kategorisinde hareket ifadesi ve tanımı, ne Râzî'nin söylediği gibi Fârâbî'ye aittir ne de Kindî ve İbn Adiy'in bu tür bir isimlendirilmesi söz konusudur. Ancak bu müelliflerin konuyla ilgili açıklamalarının İbn-i Sînâ'nın fikirlerini hazırlama noktasında önemli bir etki görmüş oldukları söylenebilir.” (s. 76-77)

Yazar, Aristo'yu takiben hareketle bağlantılı altı şey üzerinde durduğunu söylediği İbn-i Sînâ'nın yeni teorik gerekçelerle konumsal hareketi kabul ettiğini belirtmekte ve şöyle demektedir: “İbn Sînâ'dan sonra da konumsal hareketle ilgili dört temel yönelimden söz etmek mümkündür.” (s. 86)

Makalenin sonuç bölümünde yazar; İbn-i Sînâ'nın, Aristo'nun âlem ve mekân tanımına bağlı kalarak hareketin tanımı, hareketteki zıtlık ve hareketin gerçekleştiği kategorilerle ilgili tasarruflarda bulunarak özelde feleklerin hareketini ve genelde bütün dairesel hareketlere ilişkin yeni bir teori ileri sürdüğünü dile getirmektedir.

“*Doğal Yasa Teorisi ve İbn-i Sînâ'nın 'Sünnet(ullah)' Anlayışı*” başlıklı, kitabın dördüncü makalesi Prof. Dr. Engin Erdem tarafından ele alınmaktadır.

Binlerce yıllık geçmişi olan doğal yasa teorisinin tanımını yapmanın oldukça zor olduğunu belirten Erdem, doğal yasa teorisinin, “varlık ile iyilik arasında koşutluk olduğunu, bir varlığın iyiliğinin/mutluluğunun kendi doğasında bulunan imkân ve yetenekleri etkin hâle getirmesiyle gerçekleşebileceğini, insanın bireysel mutluluk ve toplumsal düzen için gerekli evrensel yasaları

keşfetmeyi sağlayan ilahi kıvılcıma sahip olduğunu savunan ahlak, hukuk ve siyaset görüşü” (s. 100-101) olarak tanımlanabileceğini söylemektedir.

Bir sistem filozofu olan İbn-i Sînâ'nın ahlak anlayışını onun metafizik projesinin temel ilkelerini göz önüne alarak değerlendirmek gerektiğini dile getiren yazara göre, onun “iyilik metafiziği” olarak adlandırabileceğimiz felsefi sisteminde meta-etik açıdan en temel tez, varlık ile iyilik, yokluk ile kötülük arasında koşutluk olduğudur.

Yazar, İbn-i Sînâ'nın, evrenin ilahi inayetin sonucu nasıl var olduğunu ve evrendeki nizamın kusursuzluğunu açıklarken Kur'an'daki “sünnetullah” (Fâtır, 35/43) terimine referansta bulunduğunu ifade etmektedir.

Yazara göre insan aklının en üst seviyesi olan kudsi akıl düzeyine çıkmış olan peygamberin ahlakı, aile ve şehir hayatını düzenlemek için koyduğu yasalar akılsal olduğuna göre bu yasalara uymak da akla uygundur: “Tanrı'nın ezelde tesis etmiş olduğu iyilik düzeninde insanlar arasındaki ilişkileri düzenleyen bir yasa koyucu olarak peygamberin mevcudiyeti akli bir zorunluluk olduğu gibi peygamberin Tanrı'dan aldığı vahye dayanan yasaların da akıl ile mutabık olması aynı metafizik sistemin gereğidir.” (s. 117)

İbn-i Sînâ'da Tanrı'nın nasıl bir varlık olduğu, onun Tanrı için belirlemiş olduğu en temel esasların tespit edildiği “*İbn-i Sînâ'nın Tanrı Anlayışının Dayandığı Temel İlkeler*” başlıklı, kitabın beşinci makalesinde Prof. Dr. Ömer Bozkurt, tanrılığın beş ilke veya esasını incelemektedir.

Bozkurt, İbn-i Sînâ'nın anlatımlarından Tanrı'nın tanrılığını ifade edecek en temel ilkeleri şu şekilde belirlemektedir: 1. Varlığının zorunluluğu: Zorunlu bir varlık var olmalıdır. 2. Nedensizlik: Herhangi bir nedeni yoktur. 3. Teklik: Ortağı, dengi veya benzeri yoktur. 4. Birlik/Basitlik: Çokluğu barındırmaz, bileşik değildir. 5. Etkinlik: ilim/akıl. (s. 126)

Tanrı'yla ilgili birçok sıfatın bu ilkeler altında toplanmış olduğunu dile getiren yazar, Tanrı'nın ezeliyeti ve ebediliği gibi bazı hususların yine de bu ilkeler içerisinde yer almadığını belirtmektedir. Bunun nedeni, bu hususların sadece bir ilkeyle değil birkaç ilkeyle açıklanabiliyor olmasıdır.

“*Gazâlî Üç Meselesinde İbn-i Sînâ'ya Karşı Ne Kadar Tutarlı?*” başlıklı, kitabın diğer önemli bir makalesinde Doç. Dr. Ömer Faruk Erdoğan, Gazâlî'nin “Tehafütü'l-Felasife”de filozofları küfürle itham ettiği ifadeleri irdelemektedir.

Gazâlî'nin filozofları küfre düşmekle suçladığı üç mesele: 1. Âlemin kıdemi meselesi ve filozofların bütün cevherleri kadim saymaları. 2. Filozofların, “Yüce Allah'ın ilmi tikel olarak meydana gelen cüzileri kuşatmaz” şeklindeki görüşleri. 3. Filozofların, cesetlerin dirilip toplanacağını inkâr etmeleridir.

Erdoğan, Gazâlî'nin küfür ithamını şu sebeplerle yapmış olabileceğini dile getirmekte ve bu sebeplerin geçersizliğini ortaya koymaktadır: 1. Gazâlî, dönemin siyasi yapısından etkilenerek filozofları küfürle itham etmiştir. Gazâlî, İbn-i Sînâ'yı siyasi bir projenin penceresinden okumuştur. 2. Gazâlî'nin Tehafüt'te uyguladığı eleştiri yöntemleri tutarsızlıklar oluşturmaktadır: a. İkili veya çoklu tartışmalarda filozoflara ait görüşler ile Gazâlî'nin yorumladığı görüşlerin birbirinden ayırt edilememesi. b. İbn-i Sînâ'nın serdettiği, bazı grup ve görüşlere ait dinin aslına uygun olmayan fikirlerin, Gazâlî tarafından sanki İbn-i Sînâ'ya aitmiş gibi aktarılması. 3. Gazâlî, İbn-i Sînâ'yı Aristoteles'in kuru bir taklitçisi olarak kabul etmekte ve İbn-i Sînâ'yı kastederek: “Akıl hocaları Aristoteles'tir” demektedir. Hâlbuki yazara göre ilahiyat/metafizik bağlamda İbn-i Sînâ, Platon ve Yeni Eflatunculuğun etkisindedir. Dolayısıyla Gazâlî'nin bu iddiası metafizik bağlamda geçersizdir.

Gazâlî'nin Tehafüt'ünde filozofların küfür ile itham edildiği ifadelerin de nakledildiği makalede yazar şu hususta okurun dikkatini çekmektedir: "Gazâlî'nin Tehafüt'ünde yer alan en güçlü küfür ithamları; sanıldığı gibi birinci, on üçüncü ve yirincinci meselelerde bulunmayıp Tehafüt'ün giriş, mukaddime ve sonuç bölümünde yer almaktadır." (s. 161)

Gazâlî'nin İbn-i Sînâ'yı Tehafüt'te hangi sebep ve konular kapsamında küfürle itham ettiğinin ve bu ithamların İbn-i Sînâ'da nasıl cevap bulduğunun ortaya konulduğu makale; okurun eleştirel düşünmesine kapı aralamakta, okura oldukça geniş analiz ve değerlendirme imkânı tanımaktadır.

İbn-i Sînâ ile hikmet-i teşrî arasındaki ilişkinin ele alındığı "*İbn-i Sînâ ve Fıkıh: Şeriatın Hikmet Boyutu*" başlıklı makalede Dr. Öğretim Üyesi Hadi Ensar Ceylan, İbn-i Sînâ'nın içinden geldiği Hanefi mezhebinin literatürünü mercek altına almaktadır.

İbn-i Sînâ'nın fıkıh nosyonunu zamanının önde gelen Hanefi âlimlerinden İsmail ez-Zâhid'den aldığını ifade eden Ceylan, İbn-i Sînâ'nın fıkıh ilminde müstakil bir eserinin olmadığını, ancak "Şifâ"nın bazı bölümlerinde fıkhi konulara temas ettiğini belirtmektedir.

İbn-i Sînâ'nın hangi fıkhi konuları nasıl ele aldığıнын önemini vurgulayan yazar, fıkhi değerlendirmelerinden hareketle filozofun şer'î hükümleri hikmetleri bakımından ele aldığı tespitinde bulunmaktadır.

"İbadetler, Aile Hukuku, Borçlar Hukuku, Kamu Hukuku" alt başlıklarıyla İbn-i Sînâ'nın fıkhi değerlendirmelerini inceleyen yazar, bu değerlendirmeleri, Hanefi mezhebinin makasıda yönelik literatürünün ilk örneklerinden kabul etmektedir.

İbn-i Sînâ ve Sühreverdî özelinde İslâm Meşşâîleri ile İşrâkîleri arasındaki etkileşimi "*İbn-i Sînâ Düşüncesi İşrâkîliğe Zemin Hazırlamış mıdır?*" başlıklı makalesiyle Prof. Dr. Eyüp Bekiryazıcı değerlendirmektedir.

Konuyla ilgilenen birçok araştırmacının yaptığı değerlendirmelerden üç farklı bakış açısının dikkati çektiğini tespit eden Bekiryazıcı, bu görüşlerden İbn-i Sînâ'nın ömrünün son zamanlarında, kendinden sonra, Sühreverdî tarafından geliştirilen İşrâkî hikmete yönelmiş olduğu ve Sühreverdî'nin de bu hikmet anlayışında belli ölçüde İbn-i Sînâ'yı izlediği görüşünü önemseddiğini ifade etmektedir.

Yazar, okura fikir vermesi bakımından şu hususa değinmeyi faydalı bulmaktadır: "İbn-i Sînâ'nın 'Doğu hikmetine' yönelmiş olması ve bu düşüncenin kavramlarını kullanması onu bir İşrâkî düşünür olarak nitelememize, aynı şekilde Meşşâî felsefe üzerine kendi İşrâk hikmetini kurgulamış olması da Sühreverdî'yi Meşşâî bir düşünür olarak takdim etmemize yetmez." (s. 206)

Yazar, İbn-i Sînâ'da İşrâkî eğilime ışık tuttuğunu varsaydığı, onun felsefi fikirlerini yansıtan eser ve bu eserlerde yer alan bazı fikirleri örneklendirerek okurla paylaşmaktadır. (s. 211-216)

"Sühreverdî'nin İşrâk Felsefesinde İbn-i Sînâ Etkisi" alt başlığıyla yazar, İbn-i Sînâ'nın hayatının sonlarına doğru başarmak istediği "Doğu hikmeti" projesinin bizzat Şeyhu'l-İşrâk tarafından İbn-i Sînâ'nın bıraktığı noktanın ilerisine taşınarak nasıl oluşturulduğunu ifade etmektedir.

Yazar sonuç olarak İbn-i Sînâ düşüncesinde İşrâkî eğilimin bulunduğunu tartışmak bir yana bizzat Sühreverdî'nin bu zeminde bir devamlılığı ifade ettiğini söylemektedir.

Doç. Dr. Necmettin Pehlivan "*İbn-i Sînâ'ya Göre Duaya İcabet ve Duanın Tesiri*" başlıklı makalesinde İbn-i Sînâ'nın dua ile ilgili görüşlerini ele alıp incelemektedir.

İbn-i Sînâ'nın duayı, bütün felsefi sistemini ortaya koyduğu illetten malule giden nâzilî/hâbitî delil yöntemi çerçevesinde açıkladığını söyleyen Pehlivan, filozofun ibarelerine dayanarak arz ve icabet boyutuyla duanın basit bir seremoni olmadığını belirtmektedir.

Yazar, İbn-i Sînâ'ya göre Allah sebeplerin sebebidir. Duayı imkânsız kılacak başka bir şey olmadığı müddetçe hiçbir dua, karşılıksız kalmayacaktır.

İbn-i Sînâ'ya göre insanların bilgi ve kemal bakımından farklı derecelere sahip olduğunu söyleyen yazar, bu düşüncesini şöyle aktarmaktadır: “İbn-i Sînâ'ya göre bilgi ve kemal bakımından üst düzey bir nefse (nefs-i zekiyye), dua esnasında Allah tarafından eşya üzerinde tasarrufta bulabileceği bir kuvvet verilebilir ve eşya da isteyerek nefs-i zekiyyenin iradesine boyun eğer. Böyle bir nefis, hem kendi bedeni ve nefisine hem de başka beden ve nefislere tesir edebilir.” (s. 235)

Duanın araçlar zincirindeki yerine de değinen yazar, bu hususun doğrudan Allah'a dua etmediğimiz şeklinde anlaşılması gerektiğini söylemektedir.

Makalenin sonunda Ebû Sa'id Ebu'l-Hayr'ın dua ve ziyaret hakkında İbn-i Sînâ'ya sorduğu soru ve İbn-i Sînâ'nın cevabından oluşan iki metin bulunmaktadır. Her iki metnin orijinal ve çevirisiyle verilmesi, okurun çeviriyi kontrol edebilmesine ve İbn-i Sînâ ile doğrudan muhatap olmasına imkân tanımaktadır.

Kitabın on birinci makalesi, Prof. Dr. Mesut Okumuş tarafından kaleme alınan ikinci bir çalışma “*Felsefi Tefsir Bağlamında İbn-i Sînâ'nın Kur'an Sure ve Ayetlerine Yaklaşımları*” başlıklı makaledir.

“Felsefi tefsir” ve “felsefi okuma”yı İslâm felsefecilerinin Kur'an sure ve ayetleri hakkında yapmış oldukları açıklama ve yorumlar şeklinde tanımlayan Okumuş, makalede geçen bu terkiplerle kastedilenin, genelde İslâm filozoflarının özelde İbn-i Sînâ'nın Kur'an sure ve ayetleri hakkında yaptıkları açıklama ve yorumlar olduğunu ifade etmektedir.

İbn-i Sînâ'nın küçüklüğünde Kur'an eğitimi aldığını ve özellikle de uzun süre fıkıh tahsilinde bulunduğunu belirten Okumuş, bu eğitimin bir sonucu olarak filozofun eserlerinde dinî konulara özellikle de Kur'an'a son derece vâkıf olduğunu, felsefi meseleleri işlerken de sık sık ayet ve hadislerden yararlandığını, birçok yerde ayet ve hadis istişhadında bulunduğunu, bazen bir ayetin belirli bir kısmını veya tamamını, zaman zaman belli bölümlerini iktibas ettiğini, onlara atıflar yaptığını veya telmihlerde bulunduğunu tespit etmektedir. (s. 259)

Okumuş, Ömer Nasuhi Bilmen ve Adil Nuveyhid'in eserlerinde İbn-i Sînâ'ya Kur'an müfessirleri arasında yer vermelerinin, gerek doğrudan Kur'an sure ve ayetleriyle ilgili olarak yazdıkları gerekse dinî, felsefi eserlerindeki yorumları itibarıyla İbn-i Sînâ'nın aynı zamanda bir Kur'an müfessiri sayılabileceğinin göstergesi olduğunu söylemektedir.

Yazar; İbn-i Sînâ'nın Kur'an'da Allah'ın zat, sıfat, fiil ve isimlerinden bahseden ayetlerin; iman esaslarıyla ilgili ayetlerin; kevnî ayetlerin müteşabihattan saydığını, ancak filozofun ibadet hükümlerini, tüm ahlaki erdemler ve bunlara dair ilahi buyrukları muhkemat olarak kabul ettiğini, onları müteşabihattan saymadığını belirtmektedir. Yine yazara göre İbn-i Sînâ, meâd ve ahiret hayatıyla ilgili bilgilerin büyük bir kısmını, Kur'an kıssalarını, hurûf-ı mukattaaları sembolik ve simgesel olarak yorumlamaktadır.

İbn-i Sînâ'nın yorum yönteminin genel özelliklerine değinen yazar, filozofun ilahi hitabın anlaşılması ve yorumlanması konusunda uyguladığı yöntemin, felsefi düşünce sisteminin mütemmim cüzü niteliğinde görmektedir.

Makalesinde İbn-i Sînâ'nın yorum yöntemlerinden bazı örnekler de sunan yazar, onun yorum ve yaklaşımlarından etkilenenler arasında Ebu Hamid el-Gazâlî, Fahreddin er-Râzî ve Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ı; filozofun bazı felsefi ve bâtını yorumlarına tepki gösteren ve eleştirenler arasında ise M. Hüseyin ez-Zehebî, Muhammed el-Behiy ve Muhammed Abid el-Câbirî'yi göstermektedir.

Hikmet ve felsefeyi, insanı kemale erdiren bir araç olarak gören filozof, yazara göre: "İlahi metnin yorumlanması konusunda felsefeyi esas almış, Kur'an'ın ele aldığı konuları kendi felsefi sisteminin doğruluğunu ispatlayan bir delil ve kanıt olarak görerek ona uygun tarzda tefsir ve te'vil etmiştir." (s. 303)

Kitabın diğer bir makalesi de Doç. Dr. Mehmet Ulukütük tarafından kaleme alınan "*Çağımızda İbn-i Sînâ'yı Anlama Sorunu*" başlıklı makaledir.

Modern zamanlarla birlikte geçmişimizi/geleneğimizi anlama ve anlamlandırma sorununun varlık gösterdiğini söyleyen Ulukütük, makalesine bu bağlamda İbn-i Sînâ özelinde sorular sorarak başlamakta ve filozofun çağımız düşünürlerince nasıl anlaşıldığına dair tespitlerde bulunmaktadır. İslâm felsefesinin kurucu şahsiyetlerinin anakronik bir şekilde ya da vizmin etkisiyle ele alınıp yorumlandığının altını çizen yazar, İbn-i Sînâ yorumcularının neden birbirinden farklı tasavvurlar geliştirdiğini anlamamıza kapı aralamaktadır.

Prof. Dr. Fehrullah Terkan, bir araştırma notu olarak düzenlediği "*el-Fârâbî'ye Atfedilen et-Ta'likât İsimli Eser Hakkında Bir Not*" başlıklı çalışmada, aynı adı taşıyan ve iki farklı kişiye nispet edilen iki farklı eserin otantiklik sorunu çerçevesinde, "et-Ta'likât"ın Fârâbî'ye nispetini, İbn-i Sînâ'ya atfedilen aynı adlı eserle bağlantılı olarak sorgulamaktadır.

Bu nispetlerin ilk başta tabakât türü eserlere dayanılarak gerçekleştiğini ve sonraki çalışmalarda yeni bir araştırma yapılmaksızın doğru olduğu varsayılarak atıf yoluyla sürdürüldüğünü ifade eden Terkan, bu bağlamda, tabakât eserlerine ihtiyatlı yaklaşılması gerektiği ve eleştirel yaklaşımla ele alınmamış, tahkik yoluyla teyit edilmemiş bilgilerin araştırmacıları yanıltacağı ve yanlış yönlendireceğini vurgulamaktadır.

Yazar, Fârâbî ve İbn-i Sînâ'ya atfedilen et-Ta'likât arasında metin mukayesesine yönelik birkaç pasajı karşılaştırmalı olarak okurla paylaşmaktadır.

Fârâbî'ye atfedilen et-Ta'likât adlı müstakil bir eserin bulunduğunu, ciddi kuşku taşıyarak dile getiren yazar, tahliller neticesinde, Fârâbî'ye atfedilen et-Ta'likât adlı eserin, İbn-i Sînâ'ya atfedilen et-Ta'likât adlı eserden çeşitli yollarla yapılan niteliksiz bir özetten ibaret olduğunu söylemektedir (s. 355). Yazısında örneklendirdiği kısmi deliller ışığında yazar, et-Ta'likât'ın Fârâbî'ye ait bir eser olmadığı kanaatini okurla paylaşmaktadır.

Editörlüğünü üstlendiği *İlk Müslüman Filozof Kindî ve el-Muallimu's-Sânî Fârâbî* adlı kitaplardan tanıdığımız Prof. Dr. Gürbüz Deniz'e ait "*İbn-i Sînâ'nın Ahlak Ait Risalesi*" başlıklı makale, İbn-i Sînâ'nın ahlak çalışması el-Birr ve'l-İsm risalesinin tercümesini içermektedir.

Deniz; sunumunu yaptığı İbn-i Sînâ'nın sahih eserleri arasında sayılan bu risalenin, Mecmuatü'r-Resail fi'l-Mantık ve Gayrihi li İbn Sînâ içinde, Ayasofya No.: 4829'da kayıtlı yazmanın 119 ile 122. varakları arasında yazma metin olarak yer aldığını bildirmektedir.

Yazar, İbn-i Sînâ'nın ahlak anlayışının iki temel esasa dayandığını ifade etmektedir: 1. Bireysel olarak her insanın tabii yeteneklerini teorik ve pratik aklının gereklerine göre fiil alanına çıkarmasıdır. 2. Ahlaklı olmak, aşırılıklara karşı (ifrat-tefrit) kişinin kendisini terbiye etmesidir.

Yazar İbn-i Sînâ'ya göre şöyle demektedir: “Ahlaklı olmak bir gayeye matuf olmalıdır. Bu da ahirette yüce saadete ulaşma gayretidir. Saadet ise kişinin bu dünya hayatının zihinsel ve davranışsal çelişkilerinden, elden geldiğince kurtulmasıdır.” (s. 361)

Kitapta, “*İbn-i Sînâ'nın Varlık-Mahiyet Aynılığı/Ayrımının Aquinas'ın Eleştirileri Bağlamında Değerlendirilmesi*” başlıklı makalesiyle yer alan Doç. Dr. Mehmet Ata Az, İbn-i Sînâ'nın varlık-mahiyet aynılığının anahtar kavramlarını Aquinas'ın eleştirileri bağlamında değerlendirerek skolastik filozof Aquinas'ın, İbn-i Sînâ'nın mahiyeti nefyettiği ve Tanrı kavramını anlamsızlaştırdığı şeklindeki eleştirilerinin haklılık değerini belirlemeye çalışmaktadır.

Yazara göre İbn-i Sînâ'nın ontolojisi ile varlık-mahiyet ayrımı yanlış ve yetersiz tercüme edilmiştir. Yanlış ve yetersiz tercümelere bağlı olarak Aquinas da yanlış anlamaya dayalı eleştirilerde bulunmuştur. Daha sonra bu yanlış anlama, diğer filozoflar ile daha da geliştirilerek yaygınlaştırılmıştır.

Kitabın son makalesi, Prof. Dr. Gürbüz Deniz tarafından kaleme alınan “*İbn-i Sînâ'da Ruhsal Diriliş ve Bazı İtirazlar*” başlıklı makaledir.

Makalede, İbn-i Sînâ'nın el-Adhaviyye isimli eserindeki görüşleri eleştirilmekte, filozofun akli ve nakli bazı yorumlarına itiraz edilmektedir.

Yazara göre İbn-i Sînâ, dirilişin bedensel değil yalnızca ruhani olduğunu iddia edip temellendirmekte ve bu iddiasını da üç esas üzerine inşa etmektedir: Dirilişin ruhani oluşunun gaybî delili, maddi yetersizlik delili ve nefsin bedene muhtaç olmadığı delili.

Gayb ve bedensel dirilişin akli imkânsızlığı meselelerinde İbn-i Sînâ gibi düşünmediğini belirten yazar; filozofun argümanlarına karşı argümanlar geliştirmekte, nefsin bedenden üstünlüğü meselesinde ise İbn-i Sînâ ile mutabık olsa da nihani manada beden hem bu dünyada hem de öte dünyada insan olmak için insana gerekli bir unsur olduğunu ortaya koymaya çalışmaktadır.

Sonuç olarak *eş-Şeyhu'r-Reis İbn-i Sînâ* adlı kitap; tıptan astronomiye, felsefeden tefsire kadar geniş bir yelpazede, çok farklı alanlarda eser vermiş çok yönlü düşünür İbn-i Sînâ'nın kavram haritasını anlamamız ve günümüz dünyasının sorunlarına çözüm üretirken filozofun felsefe ve dine bakış açısından yararlanmamıza imkân tanımaktadır. Aynı zamanda bu eser, İbn-i Sînâ'nın düşünce sistemini daha iyi anlamamıza yönelik doyurucu bilgi ve verilere yer vermesi sebebiyle de nitelikli bir çalışma olarak değerlendirilebilir.